

صورت مخارج کتاب «ناسخ التواریخ» برای چاپ سنگی

(از مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران)

به کوشش سوسن اصیلی*

(کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران)

میرزا محمدتقی مستوفی ملقب به لسان‌الملک و متخلص به سپهر، مورخ نامدار عصر قاجار، به سال ۱۲۱۷ ق در کاشان متولد شد. در دوره حکومت محمدشاه منشی و مستوفی دیوان بود و در سال ۱۲۵۸ ق به دستور محمد شاه و تشویق حاج میرزا آقاسی مأمور تألیف تاریخ قاجاریه شد. وی طرحی بسیار عظیم برای تدوین تاریخ ایران و اسلام و جهان تهیه کرد و شروع به تألیف نمود، اما این طرح چنان عظیم بود که نه او که هیچ کس قادر نبود به تنهایی آن را به پایان ببرد. سپهر تا پایان عمر، یعنی سال ۱۲۹۷ ق، موفق شد بخش‌هایی از تاریخ عمومی و تاریخ اسلام و نیز بخش تاریخ قاجاریه را از آغاز تا سال ۱۲۷۴ ق به نگارش درآورد. آنچه از بخش تاریخ عمومی طرح تألیفی که این مورخ نامدار در نظر داشت به رشته تحریر کشد به مرحله انجام رسید، شامل دو کتاب است که کتاب اول در دو جلد تدوین شده است: از هبوط آدم تا میلاد مسیح (ع) و از میلاد مسیح (ع) تا هجرت پیامبر اسلام (ص). کتاب دوم در شش جلد تألیف شده است که شامل وقایع اسلام و جهان از هجرت حضرت رسول (ص) تا شرح حال امام حسین (ع) است. در این میان سه جلد تاریخ قاجاریه را نیز تألیف کرد. پس از درگذشت سپهر، پسرش عباسقلی ملقب به «سپهر ثانی» کار او را ادامه داد و شرح حال ائمه را نوشت. عباسقلی سپهر شش جلد دیگر از این مجموعه را به رشته تحریر درآورد. او زندگینامه حضرت زینب (س)، امام زین العابدین (ع)، امام موسی کاظم (ع)، امام محمدباقر (ع)، امام رضا (ع) و امام محمدتقی (ع) را نوشت. ناسخ التواریخ در دوره قاجاریه چندین مرتبه به چاپ رسید. به دلیل حجم زیاد، هر بار چاپ این کتاب چند سال به طول انجامیده است. نخست چاپ ۱۲۷۳-۱۲۷۶ ق، و پس از آن چاپ ۱۳۰۴ ق، که ناقص است و بعد چاپ ۱۳۱۴-۱۳۱۵ ق. در سال ۱۳۱۹ ق نیز جلد اول و دوم این کتاب منتشر شد و چاپ‌های متعدد دیگری نیز از کتاب موجود است.

در میان اسناد موجود در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران سندی به شماره ۹۵۴۹/۷ وجود دارد که مربوط به صورت مخارج چاپ کتاب ناسخ التواریخ در سال ۱۳۱۲ ق است. چنانکه از متن سند برمی آید این چاپ را میرزا حبیب‌الله باسمة چی انجام داده و خط آن از سلطان‌الکتاب است. با توجه به اینکه لسان‌الملک سپهر در سال ۱۲۹۸ ق درگذشته است و در سند به مبلغی در وجه جناب سپهر اشاره شده است نمی‌تواند منظور او باشد. بنابراین به نظر می‌رسد که این سند متعلق به عباسقلی سپهر است. جستجو در فهرست مشار و چندین فهرست کتاب‌های چاپ سنگی نشان می‌دهد تنها چاپی که ویژگی‌هایی نزدیک به چاپی که در این سند آمده دارد کتاب مشکوة الادب ناصری است که بخش زندگانی امام زین العابدین از کتاب ناسخ التواریخ است. مشکوة الادب ناصری به سال ۱۳۱۳ ق در چاپخانه میرزا حبیب‌الله باسمة چی به چاپ رسید. این کتاب به خط نسخ و نستعلیق نوشته شده است و دارای دو کاتب می‌باشد: محمدرضا صفا ملقب به «سلطان‌الکتاب» (کاتب متن کتاب) و عبدالکریم شیرازی (کاتب عبارات عربی). کتاب در قطع رحلی به چاپ رسیده است و ۱۰۹۰ ص است. همان‌طور که در پایان کتاب آمده این نسخه را شیخ کاظم رشتی مقابله و عبارات عربی آن را تصحیح کرده است.

* کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ دانشجوی دکتری تاریخ.

این سند شامل چند بخش است: نخست قیمت کاغذ به مبلغ ۵۴۰ تومان و ۷۳۵۰ دینار است که در ماه‌های مختلف سال ۱۳۱۲ ق پرداخت شده است. دوّم مبلغی است که در وجه جناب سپهر پرداخت شده است و مجموعاً ۶۶ تومان به او لابد بابت حق التألیف داده شده است. سوّم اجرت طبع است در وجه میرزا حبیب‌الله باسمه چی به مبلغ ۶۰۰ تومان و ۲۰۰ دینار. چهارم وجهی است که از بابت محرّری به سلطان‌الکتاب که همان میرزا محمدرضای صفا است به مبلغ ۱۱۷ تومان پرداخت شده است و پیداست که حق التحریر از حق التألیف بیشتر بوده است. پنجم مبلغ ۱۸۳ تومان و ۲۰۰۰ دینار است که به استاد ملک‌محمد صحّاف داده شده است. (البته نام صحاف بر هیچ جای کتاب ثبت نشده است.) در نهایت مخارج متفرقه از قبیل اعلان و حمالی کتاب به شهرهای دیگر مانند شاهرود و بسطام آمده است. این بخش آخر برای مطالعه نظام توزیع کتاب در آن روزگار مهم است. این مخارج متفرقه مجموعاً ۴ تومان و ۸۳۵۰ دینار هزینه برداشته است. در نهایت چاپ یک کتاب ۱۰۹۰ صفحه‌ای که تیراژ آن را نمی‌دانیم ۱۱۴۰ تومان و ۹۳۵۰ دینار هزینه برداشته است. ای کاش بر ما معلوم می‌شد هر جلد از این کتاب به چه قیمتی فروخته می‌شده است.

درست مخارج که سایر مخارج از کاغذ و طبع و محرّری است

کتاب	مبلغ	کتاب	مبلغ
کتاب ۱۲۷	۱۲۷	کتاب ۱۲۷	۱۲۷
کتاب ۱۲۸	۱۲۸	کتاب ۱۲۸	۱۲۸
کتاب ۱۲۹	۱۲۹	کتاب ۱۲۹	۱۲۹
کتاب ۱۳۰	۱۳۰	کتاب ۱۳۰	۱۳۰
کتاب ۱۳۱	۱۳۱	کتاب ۱۳۱	۱۳۱
کتاب ۱۳۲	۱۳۲	کتاب ۱۳۲	۱۳۲
کتاب ۱۳۳	۱۳۳	کتاب ۱۳۳	۱۳۳
کتاب ۱۳۴	۱۳۴	کتاب ۱۳۴	۱۳۴
کتاب ۱۳۵	۱۳۵	کتاب ۱۳۵	۱۳۵
کتاب ۱۳۶	۱۳۶	کتاب ۱۳۶	۱۳۶
کتاب ۱۳۷	۱۳۷	کتاب ۱۳۷	۱۳۷
کتاب ۱۳۸	۱۳۸	کتاب ۱۳۸	۱۳۸
کتاب ۱۳۹	۱۳۹	کتاب ۱۳۹	۱۳۹
کتاب ۱۴۰	۱۴۰	کتاب ۱۴۰	۱۴۰
کتاب ۱۴۱	۱۴۱	کتاب ۱۴۱	۱۴۱
کتاب ۱۴۲	۱۴۲	کتاب ۱۴۲	۱۴۲
کتاب ۱۴۳	۱۴۳	کتاب ۱۴۳	۱۴۳
کتاب ۱۴۴	۱۴۴	کتاب ۱۴۴	۱۴۴
کتاب ۱۴۵	۱۴۵	کتاب ۱۴۵	۱۴۵
کتاب ۱۴۶	۱۴۶	کتاب ۱۴۶	۱۴۶
کتاب ۱۴۷	۱۴۷	کتاب ۱۴۷	۱۴۷
کتاب ۱۴۸	۱۴۸	کتاب ۱۴۸	۱۴۸
کتاب ۱۴۹	۱۴۹	کتاب ۱۴۹	۱۴۹
کتاب ۱۵۰	۱۵۰	کتاب ۱۵۰	۱۵۰

صفحه نخست صورت مخارج چاپ «ناسخ القواریخ» (تهران: کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، سند ش ۷/ ۹۵۴۹).

^۱ از آقای عمادالدین شیخ‌الحکمایی برای کمکی که به من برای خواندن برخی دشواری‌های متن سیاقی کردند سپاسگزارم.

صورت مخارج کتاب‌های ناسخ التواریخ
از کاغذ طبع و محرری و غیره ۱۱۴۰ تومان و ۹۳۵۰ دینار

کاغذ ۵۴۰ تومان و ۷۳۵۰ دینار

شهر ذی حجه ۱۳۱۲ نمره ۶ ۲۰ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۲۵ تومان و ۵ هزار دینار	ایضاً شهر ذیحجه نمره ۶ ۱۰ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۱۲ تومان و ۷۵۰۰ دینار
شهر ربیع الثانی نمره ۶ ۳۰ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۳۸ تومان و ۲۵۰۰ دینار	شهر جمادی الثانی نمره ۶ ۱۵ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۱۹ تومان و ۱۲۵۰ دینار
شهر رجب المرجب نمره ۶ ۶۰ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۷۶ تومان و ۵۰۰۰ دینار	شهر رمضان المبارک نمره ۶ ۴۵ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۵۶ تومان و ۲۵۰۰ دینار
شهر جمادی الثانی نمره ۶ ۳۰ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۳۸ تومان و ۲۵۰۰ دینار	شهر صفرالمظفر نمره ۶ سی بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۳۸ تومان و ۲۵۰۰ دینار
شهر جمیدى الاولى نمره ۶ ۱۵ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۱۹ تومان و ۱۲۵۰ دینار	۱۷ شعبان نمره ۶ نقد ۷۵ بند، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۹۳ تومان و ۷۲۵۰ دینار
شهر شوال المکرم نمره ۶ ۳۷ بند [و] ربع، فی: یک تومان و ۲۷۵۰ دینار ۴۶ تومان و ۸۷۵۰ دینار حمالی ۱۲۰۰ دینار	ایضاً کاغذ با حمالی ۴ بند [و] نیم، فی: یک تومان و ۲۵۰۰ دینار ۵ تومان و ۶۵۰۰ دینار

برگ چاپ و محرری	حمالی	جزو کاغذ	حمالی دو دفعه	جانامی دو صفحه	کرایه کتابت و غیره
۱ تومان و ۴۰۰۰ دینار	۱۵ تومان	۱ تومان و ۳۵۰۰ دینار	۷۵۰ دینار	۱۹۰۰ دینار	۱ تومان و ۳۵۰۰ دینار

در وجه جناب سپهر

شهر ربیع الاولی ۲۰ تومان	شهر جمیدى الثانیه ۲۰ تومان	۱۱ ذی حجه ۲۰ تومان	۳ شوال المکرم ۶ تومان
-----------------------------	-------------------------------	-----------------------	--------------------------

اجرت طبع در وجه میرزا حبیب الله باسمه چی ۶۰۰ تومان و ۲۰۰۰ دینار

اجرت سی بند ۲۴ تومان	اجرت سی بند ۲۴ تومان
اجرت ۱۵ بند ۱۲ تومان	اجرت شصت بند ۴۸ تومان
از بابت اجرت ۴ بند [و] نیم ۴ تومان و ۵۰۰۰ دینار	از بابت اجرت چهل و پنج بند ۳۶ تومان
از بابت دو سنگ باطله ۱ تومان و ۵۰۰۰ دینار	از بابت اجرت سی بند ۲۴ تومان
از بابت سی بند ۲۴ تومان	از بابت ۱۵ بند ۱۲ تومان
از بابت اجرت هفتاد و پنج بند ۶۰ تومان	از بابت سی و هفت بند و ربع ۳۰ تومان

از بابت محرّری در وجه سلطان‌الکتاب

شهر ربیع الاول شهر شوال ایضاً	۴۰ تومان ۱۰ تومان	شهر شوال ایضاً ۲۹ ذیقعدة الحرام	۶۵ تومان ۲ تومان
از بابت جلد کتاب در وجه استاد ملک محمد صحاف			
از بابت ته بندی کتاب ۱۴ ربیع الاولی	۴۹ تومان و ۲۰۰۰ دینار ۱۰۰ تومان و ۳۹ دینار	شهر محرم الحرام اجرت بقیة جلد کتاب و سایر اخراجات در حساب بعد نوشته می شود	۲۵ تومان
۴ تومان و ۸۳۵۰ دینار			
در وجه سلطان‌الکتاب از بابت بقیه کسر تحریر کتاب مستطاب	۶۰۰۰ دینار	مخارج یک صد ورق به جهت اعلان قیمت کاغذ و طبع و غیره یک تومان و ۲۶۰۰ دینار	
حمالی کتابی که جلد شده	۳۰۰۰ دینار	اضافه مخارج کتاب های حمل شاهرود و سال ها که آقا عبدالعلی تاجر حمل بسطام کرده ۵۰۰۰ دینار	
کاغذ به جهت ورق های ظهر کتاب، دوبند، فی: ۹۰۰۰ دینار	یک تومان و ۸۰۰۰ دینار	مخارج یک جلد کتاب حسب الامر ارسال رشتخان به جهت جناب حاجی میرزا منصور ۵۲۵۰ دینار	

Nameh-ye Baharestan: vols. 8-9, 2007-2008, ser. nos. 13-14

List of Publication Expenditure for *Nāsekh al-Tawārīkh*
(From Tehran University's Central Library and Documentation Center)

Susan ASILI

(Central Library and Documentation centre of Tehran University)

There is a document (no. 7/9549) in Tehran University's Central Library and Documentation Center that lists all the expenditures associated with the publication of the *Nāsekh al-Tawārīkh* in 1312 AH (1895 AD). As the document specifies, the calligrapher of this lithograph printing was Solṭān al-Kottāb, and the volume was produced in the printing house of Mīrzā Habibullāh Bāsmehchī.

According to a number of catalogues, the *Mesbkāt al-Adab-e Nāserī* is merely a reproduction of the chapter concerning the biography of the 4th Imam (pbuh) in this book, and for this reason, it resembles the *Nāsekh al-Tawārīkh*.

The Expenditures listed in this documents are: cost of paper, author's royalty paid to ʿAbbāsqli Sepehr, payment to the publisher, Mīrzā Habīb-e Bāsmehchī, scribe's remuneration, binding cost to master Malek Moḥammad the binder, and other sundry costs of transportation and distribution to other localities, which are important for the study of the manner of distribution of published volumes in the 19th century.